

Hüzün Turizmi Üzerine Bir Derleme

Ahmet ÇELİK

Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Doktora Öğrencisi, İzmir

e-posta: lahmetcelik@gmail.com

Öz

Gün geçtikçe değişen özel ilgi turları, kitle turizminin bölgelere vermiş olduğu fiziksel ve kültürel etkilerini azaltarak, yeni çekim merkezleri ve daha sürdürülebilir bir turizmi amaç edinmektedir. Hüzün turizmi, kişilerde geçmişe yönelik acı, keder, üzüntü, hüzün, empati, sempati, korku, nefret ve intikam gibi içsel duyguların yönlendirilmesi ile alternatif bir turizm hareketi olarak gerçekleştirilmektedir. Son on yılda başlayan hüzün turizminin akademik çalışmaları genel olarak destinasyon pazarlamasını ele almaktadır. Ölümün sadece turizm açısından değil, kültür ve sosyal olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, ulusal yayınlarda yer alan çalışmaların derlemesi yapıp, isimlendirme konusunda yaşanan problemlere çözüm aranmaktadır. Ayrıca çalışmanın yürütüldüğü zamana kadar belirlenen ve potansiyeli olan bölgeler incelenip bir araya getirilerek, literatüre tek çalışmada kazandırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüzün Turizmi, Dark Turizm, Derleme.

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi
Cilt. 1, Sayı.3, 2017
ss.41-55.

DOI: 10.26677/tutad.2017.13

Önerilen Atıf: Çelik, A. (2017). Hüzün Turizmi Üzerine Bir Derleme, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı.3, ss.41-55.

Dark Tourism Rewiev

Ahmet ÇELİK

Dokuz Eylül University, Tourism Management Ph.D Student, Izmir.

e-mail: 1ahmetcelik@gmail.com

Abstract

Special interest tours that change day by day, mass tourism areas, reducing the effects of the physical and cultural, new attractions and a more sustainable tourism objective. Sadness, pain, sorrow, sadness for the past in people, sadness, empathy, sympathy, fear, hatred and revenge as an alternative tourism with inner feelings directed movement. Starting in the last decade as general academic studies of tourism destination marketing sadness of being addressed. It is not just death in terms of tourism, culture and social examination as required. In this study, the national compilation of studies contained in publications, sought solutions to the problems about the nomenclature. In addition, paper is being carried out until it has been reviewed and determined and potential brought together the regions, only the literature study aims to gain.

Keywords: Grief Tourism, Dark Tourism, Literature Rewiev.

Journal of Turkish Tourism Research
Vol. 1, Issue.3, 2017
pp.41-55.

Suggested Citation: Çelik, A. (2017). Dark Tourism Rewiev, *Journal of Turkish Tourism Research*, Vol.1, Issue.3, pp.41-55.

GİRİŞ

Turizm sektörü, çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir sektördür. Kapsadığı alanlar bakımıyla istihdam yönünün yanısıra ilgi çekici ve merak uyandıran aktiviteler turizmde oldukça fazla yer almaktadır. İnsanlar farklı amaçlar için seyahat etmektedirler. Eski zamanlarda sadece fizyolojik ihtiyaçları karşılamaya yönelik olan seyahatler, günümüzde çok çeşitli amaçlar ve farklı türlerde meydana gelmektedir. Keşif duygusu, geçmiş merakı ve kültür faktörleri turizm sektörüne yeni bakış açıları oluşturmaktadır. Turistlerin talepleri doğrultusunda yeni turizm türleri ortaya çıkmakta ve alternatif turizm kavramı gelişmektedir. Alternatif turizm, geleneksel tatil anlayışına yeni bir yön vermektedir.

Özel ilgi turizmi, boş zamanların değerlendirilmesi, insanların özel ilgi alanlarına yönelik olarak planlanması ve geliştirilmesi sonucunda oluşan bir turizm türüdür. Read (1980: 195) özel ilgi turizmini, “ilgileri belirli alanda yoğunlaşan ve bu ilgilerden doyum sağlamak isteyen turistlerin gerçekleştirmiş oldukları seyahat biçimleri” olarak tanımlamaktadır. Günümüz insanının, teknolojinin getirdiği yenilikler ve yararları sayesinde istediği bilgiye kolayca ulaşabilmesi, eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte daha özel ve ayrıcalıklı bir hizmeti veya ürünü talep etmesi, ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler sayesinde mesafelerin kısılması, zamandan en iyi derecede faydalanılması gibi sebepler turizme katılan insan sayısını her geçen gün artırmaktadır. Böylelikle çok hızlı gelişen turizm sektöründe, ülkeler sahip oldukları turizm destinasyonlarını, doğal güzelliklerini, turistik ürün veya hizmetleri en iyi pazarlama yollarıyla sunmalıdır (Altıntaş ve Aslan, 2015: 268-270). Bu özelliklere ve ayrıcalıklara sahip yerlerin pazarlanmasında ve tanıtılmasında değişen tüketici profili göz önüne alınarak hareket edilmelidir. Ekonomik getirisi yüksek olan “turizm sektörü”, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından en fazla arz ve talep yaratan ülkelerin üzerinde durduğu önemli bir gelir kaynağıdır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde bundan pay alabilmek için turizme yönelmekte ve sahip olduğu çekim merkezlerini turizme açmak için hareket etmektedir.

Uluslararası çalışmalarda “*darktourism*” olarak adlandırılan turizm türü, ulusal çalışmalarda sıklıkla hüznün turizmi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, özel ilgi turizmi içerisinde hüznün turizmi, hüznün turizmi ile ilişkili kavramlar, mekanların hüznün turizminde sınıflandırılması ve hüznün turizmindeki araştırmaların örneklendirilmesi yer almaktadır.

HÜZÜN TURİZMİ

Hüznün turizmi; teknolojik felakete, işkence alanlarına, doğal afetlere, savaş alanlarına, soykırımlara, ünlü kişilerin öldüğü mekanlara ve diğer üzücü olayların yaşandığı yerlere yapılan turistik ziyaretlerden oluşmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 213). Son yıllarda gittikçe gelişen hüznün turizmi, savaş alanları, hapisane, kitle imha alanları, doğal felaket bölgeleri ve turistlerde acı, keder, hüznün, korku ve ölüm duygularını yaşatan bölgelere yapılan ziyaretler özel ilgi turizmi içerisinde değerlendirilmektedir (Kurnaz vd., 2013: 59). Kendle (2008) ise açıklanan çeşitliliğe ilave olarak hüznün turizmini, şehitlik ziyareti, toplu mezarların olduğu yerleri ziyaret, trajik suç ve olayların olduğu yerleri ziyaret, yoksul halkın bulunduğu yerleri ziyaret ve kıyamet gününün yaklaştığına inanan insanların yapmış olduğu seyahat olarak açıklamıştır. Kozak ve Bahçe (2009)’ye göre, özel ilgi turizmi türlerinin sınıflandırılması bakımından kültüre dayalı türler bölümünde yer almaktadır.

Turizm literatüründe, insanların felaketlerin ve acıların yaşandığı, can kayıplarının olduğu bölgelere gitmeleri olarak tanımlanan hüznün turizmine ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, bu ilgiye rağmen hüznün turizmi, isimlendirme konusunda hem ulusal hemde uluslararası

çalışmalarda farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar geçmişte ölüm kavramı hüznün turizmi için ilgi çekici olsa da, hac ve inanç kavramı daha fazla arz edilen bir yapıdadır (Stone, 2008: 147). Bu nedenle hüznün kavramı çok farklı boyutlarla ele alınmaktadır. Foley ve Lenon'un çalışmalarında "dark turizm" olarak adlandırdıkları turizm türü, bazen "black spots" (Rojek, 1991), "thana tourism" (Seaton, 1996), "war tourism" (Smith, 1998), "morbid tourism" (Blom, 2000), "fright tourism" (Bristow ve Newman, 2004), "grief tourism" (Slayton, 2006) gibi çeşitli kavramlarla uluslararası literatürde karşılaştırılmaktadır. Ulusal alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, dark tourism kavramı olarak çeviride herhangi bir fikir birlikteliği sağlanamamaktadır. Yapılan çalışmalarda "hüznün turizmi" (Kozak ve Bahçe, 2009; Kılıç ve Akyurt, 2011; Kılıç ve Sop, 2011; Kılıç vd., 2011; Kurnaz vd., 2013; Kurnaz, 2013; Yırık ve Seyitoğlu, 2014; Birdir vd., 2015; Varol, 2015; Kozak ve Kama, 2016; İlsay ve Doğdubay, 2015), "savaş veya askeri turizm" (Doğaner, 2006; Söyler ve Ertaş, 2016), "savaş, barış ve savaş alanları turizmi" (Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu ve, 2007; Aliagaoglu, 2008; Atay ve Yeşildağ, 2010; Ilgar, 2015; Çiftçi vd., 2015; Kurnaz vd., 2015, Çelik vd., 2015), "karanlık turizm" (Çetinsöz ve Temiz, 2016; Baranaydın, 2016), "kara turizm ve terör turizmi" (Yıldız vd., 2015), "utanç müzeleri ve hapisane turizmi" (Uğurlu, 2016; Yılmaz, 2009; Met, 2012), "ölüm turizmi" (Kaya, 2006) ve "keder turizmi" (Özçelik, 2012) gibi çeşitli isimler kullanılmaktadır.

Alternatif turizm çeşidinin kendine özgü olması gereken özellikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda hüznün turizmi için, öncelikle belirlenmiş olan destinasyonda ne olduğu bilinmeli, kimin veya kimler tarafından gerçekleştirildiğinin tarihi kronolojisi belirgin olmalıdır. Bir başka ifade ile üzerinden çağlar geçmiş bir dönemde kesin kanıtlar olmayan bir bölgede yapılan turistik gezi maalesef hüznün turizmi kapsamına girmemektedir. Seaton (1999)'a göre bir destinasyonun hüznün turizm açısından değerlendirilebilmesi için beş özellik belirlenmiştir. Bunlar;

- Toplumsal olarak ölüme tanıklık edilmiş veya ölüm cezasına çarptırılan insanları izlemek için gidilen yerler.

Örnek: Ulucanlar Cezaevi, Yassı Ada, Sinop Kalesi Cezaevi

- Bir toplu ölüm veya bilinen bir kişinin ölümünde gidilen yerler.

Örnek: Truva savaşlarının yapıldığı bölge olan Çanakkale, toplu ölümlere örnek olurken; Dolmabahçe Sarayı, bireysel ölüm örneği olmaktadır.

- Mezarlıklar veya anıtlar gibi savaş izleri taşıyan yerler.

Örnek: Gelibolu, İnönü ve Sakarya Anıt Mezarları ve savaş alanları

- Ölümü temsil eden kalıntılar veya kanıtlar gibi araçlar bulunan müzeler.

Örnek: 12 Eylül Utanç Müzesi

- Dini açıdan izler taşıdığına inanılan kutsal bölgeler

Örnek: Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer ve Kerbela Bölgesi

Tablo 1. Hüzün Turizmi İle İlgili Kavramlar

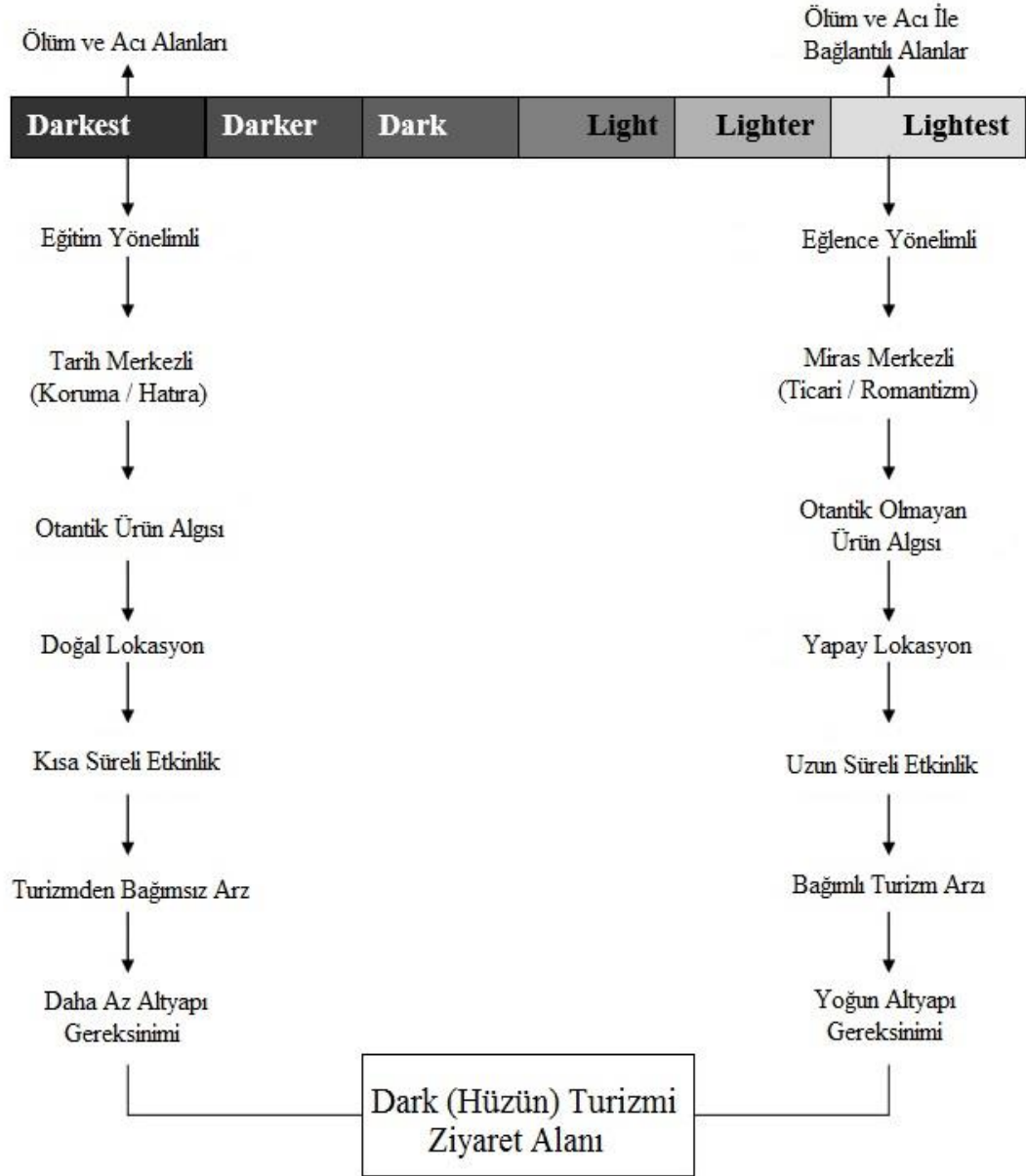
Dark Tourism (<i>Hüzün Turizmi</i>)	Foley ve Lennon (1996) tarafından; gerçek veya ticari hale getirilmiş ölüm ve yıkım ile ilgili yerlerin ve ilgili unsurların tüketimine ilişkin turizm çeşidi şeklinde tanımlanmıştır.
Morbid Tourism (<i>ölümle ilgili turizm</i>)	Blom(2000) tarafından; geniş sayıdaki insanları etkileyen ölüm olaylarının geçtiği yerlere ve ölüm olgusunun işlendiği alanlara yapılan turistik hareketler şeklinde tanımlanmıştır.
Thana Tourism (<i>ölüm/ölü turizmi</i>)	Seaton (1996) tarafından; ölümü kişiselleştirmek için bir Antik Yunan kelimesi olan "thanatos"tan türetilmiş, dark turizm ile ilişkili fakat ondan daha belirgin şekilde vahşi ölümlere yönelen bir turizm türü şeklinde tanımlanmıştır.
Black Spots Tourism (<i>karanlık bölgeler turizmi</i>)	Rojek (1991) tarafından; "black spot" diye adlandırılan siyah bölgeler; mezar alanları, ünlü veya çok sayıda insanın ani ve şiddetli ölüme maruz kaldığı yerlere yapılan seyahatleri içeren turizm türü şeklinde tanımlanmıştır.
Fright Tourism (<i>ürkütücü turizm</i>)	Bristow ve Newman (2004)tarafından; bir bölgenin veya yerin uğursuz olduğuna inanılarak, o destinasyona zevk için gidilmesi ile oluşan turizm şeklinde açıklanmıştır.
Grief Tourism (<i>keder/üzüntü turizmi</i>)	Slayton(2006) tarafından; ölüm veya olayların kişilerde içsel acı uyandırmaları nedeniyle çalışmalarında "dark" yerine "grief" olarak kullanılmıştır.
Keder Turizmi	Türk Dil Kurumu'nun tanımlamalarına göre keder; acı, dert, sıkıntı, ızdırap veya tasadır. Bu noktadan hareketle keder turizmi; çeşitli toplumsal acıların ve ızdırapların yaşandığı yerlerin ziyareti olarak ifade edilebilir.
Hüzün Turizmi	Hüzün kavramı; gönül üzgünlüğü, gam veya sıkıntı anlamlarını içermektedir. Dolayısıyla, bireyler ya da toplumlar üzerinde gururlanma ve duygusallığın daha yoğun etkisinin görüldüğü savaş alanlarının ziyaretini hüzün turizmi kavramıyla açıklamak mümkündür.

Kaynak: Kılıç ve Sop(2011:9) ve Kozak ve Kama(2016:244)'dan uyarlanmıştır.

Hüzün turizminde olay örgüsünün olması, yaşananların sembolik birer örneğinin bulunması, rehberlerin olayı bilmesi ve duyguyu karşı tarafa geçirebilmesi önem arz etmektedir. Turistlerin bölgede zaman geçirirken o atmosferi iyi tayin edebilmeleri ve destinasyonun maddi beklentileri karşılması bölgeyi hüzün turizmi bölgesine çevirmede önemli rol oynamaktadır (Smith, 1998: 205-207).

Stone (2008) tez çalışmasında, mekanlara bağlı hüzün turizmi sınıflandırmasında, yerlerin toplum ya da dünya üzerinde bıraktığı etki ya da vahşetin derecesine göre sınıflandırılmasını önermektedir. Bu nedenle "darkest" en yoğun hüzünlü ve "ligthest" en az hüzün duyulan bölge ve bunların arasında kademeler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bölgelerin durumları ele alındığında, vermiş oldukları hüzün ve hissiyata göre sınıflandırma yapılabilmektedir.

Tablo 2. Hüzün Turizmi Destinasyon Sınıflandırması

Kaynak: Stone 2008: 88

YÖNTEM

Çalışma içerisinde konu ile ilgili ulusal literatür gözden geçirilerek, detaylı bir tarama yapılmaya çalışılmıştır. Kaynaklara ulaşmada üniversite veri tabanlarında yer alan akademik dergiler, ulusal kongre ve seminer bildiri kitapları ve internet kaynakçaları kullanılmıştır. Veri tabanlarında İngilizce-Türkçe kavramlar (dark, morbid, hüzün, keder vd.) ve yerler (Çanakkale, Sinop, Gelibolu vd.) anahtar kelimeler olarak aratılmıştır. Görsel öğeler içeren internet kaynaklarından da konu ile ilgili çeşitli bilgiler sağlanmıştır. Arama sonucunda 2017 yılının Ocak ayı sonu itibariyle yayınlanmış 32 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan kaynaklar Türkçe kaynaklardır. Çalışma, Türkiye sınırları içerisinde, Türk akademisyen ve çalışanlar tarafından Türkçe yazılan akademik çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Kaynaklara ulaşmada üniversite veri

tabanlarında yer alan akademik dergiler, ulusal veya uluslararası kongre ve seminer bildiri kitapları ve internet kaynakçaları kullanılmıştır. Kapsamlı olarak yapılan taramalarda, yayına açık olmayan veya ulaşılamayan kaynaklar istemsiz olarak çalışmada yer almamış olabilir. Türk akademisyenlerin farklı dillerde yazmış olduğu ve akademik dergilerde yayınlanmayan, kişisel sayfalarında yer alan çalışmalar da yer almamaktadır.

Çalışmanın amacı, hüzün turizmi kapsamında bugüne kadar yapılmış olan ulusal çalışmaların incelenmesi ve bir araya getirilerek literatüre tek bir çalışmada kazandırılmasıdır. Daha öncesinde uluslararası derlemesi Stone (2013) tarafından yapılan hüzün turizmi konusu, bu çalışma ile ulusal literatür taramasına temel oluşturmaktadır.

Ulusal Literatürde Hüzün Turizmi

Literatürde hüzün turizmi ile ilgili yapılan çalışmalara bölgesel açıdan bakıldığında, çalışmaların büyük bölümünün savaş turizmi üzerine ve Çanakkale bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kaynak oluşturan 17 çalışma Çanakkale bölgesini ve savaşlarını konu almaktadır. Savaşlar daha büyük kitle ve bölgeleri kapsadığı gibi, ölüm, acı, sevinç ve hüzün gibi birçok olguyu farklı kişilerde farklı duygular yaratmasına neden olmaktadır. Yüzyıllar boyunca çeşitli savaşlara sahne olan Türkiye coğrafyası, bu anlamda zengin bir arza sahiptir. Çanakkale ve çevresi ulusal çalışmalarda Kurtuluş Savaşı, uluslararası çalışmalarda ise Truva Savaşları ile hüzün turizmi açısından değer temsil etmektedir. Uluslararası hüzün turizmi yayınlarında Gelibolu (Çanakkale) bölgesi bu kapsamda görülmesi gereken yerler arasında gösterilmektedir (www.grief-tourism.com). Bu nedenle uluslararası literatür ve dilde yapılan çalışmaların Çanakkale bölgesinde yoğun olarak uygulanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ülkemizde Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2007; Kılıç, 2011), Sarıkamış (Yırık ve Seyitoğlu, 2014), Nenehatun Tarihi Milli Parkı (Aksakallı vd., 2016) ve Sinop Kalesi Cezaevi ve Müzesi (Yılmaz, 2009; Met, 2012; Doğancılı ve Oruç, 2016) hüzün turizmi kapsamında incelenmiştir. Ayrıca hüzün turizminin Türkiye potansiyeli önceki çalışmalara konu olmaktadır (Çetinsöz ve Temiz, 2016; Yıldız vd., 2015; Varol, 2015).

Doğaner (2006), savaşların yapılmış olduğu coğrafi alanların ziyaretini “savaş turizmi veya askeri turizm” olarak tanımlarken, bölgeye giden aileleri, tarih ve askeri tarih meraklılarını, savaşa katılan askerlerin tekrar gitmelerini “savaş turistleri” olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte savaş alanlarının Türkiye’de turizme kazandırılması ile alakalı tartışma soruları oluşturmuştur. Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu (2007) ve Aliağaoğlu (2008) çalışmalarında savaş alanları turizmine tipik birer örnek olarak Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı ve Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı’nı çalışmıştır. Her iki çalışma savaş alanlarının mabetleşme süreçlerini ele almış, bölgelerin turizme kazandırılması için öneri sunmuştur. Ulusal literatürde yapılan öncelikli çalışmalar arasında olup, turistik bölgelerin refahı ve gelişimi için büyük bir potansiyel oluşturduğunu belirtmiştir. Çelik vd. (2015) çalışmalarında her iki çalışmayı da desteklemektedirler. Savaş alanları için talep yaratan Çanakkale’de 24, Afyonkarahisar’da 32 seyahat acentası hizmet vermektedir. Bu alanda çalışan acentaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Kılıç ve Akyurt (2011)’un çalışmasında belirtilen, Afyon’un termal turizm ile özdeşleşip, savaş alanlarını ikinci plana atması bu çalışmada da benzer sonuçları ortaya çıkarmıştır. Atay ve Yeşildağ (2010)’a göre, savaş alanları ziyaretinin altında yatan etmen, milli ruh, kahramanlık, inanç ve hacılık mefhumlarıdır. Gelibolu Yarımadası tarihi savaş alanlarına gelen 558 yerli ziyaretçiyle yüz yüze görüşülerek yapılan 412 veri değerlendirmeye alınıp analizi edilmiş, “Çanakkale Savaşı’nı anlamak” ve “Şehitlerimizi hatırlamak” ifadelerinin ziyaret motivasyonları içerisinde en fazla önem verilen ziyaret nedeni olduğu tespit edilmiş ve şehitlere olan saygı dile getirilmiştir.

Söyler ve Ertaş (2015), Suriye Savaşı'nın sınır illerine olan etkisini incelemişlerdir. Türkiye-Suriye sınırında bulunan Hatay, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Mardin ve Şırnak illerinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli konaklama işletmelerinde çalışan yöneticiler çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. 55 yöneticiden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler elde edilmiş, bulgulara göre bölgenin savaş nedeniyle olumsuz etkilendiğini bildirdikleri ortaya çıkmıştır. Ancak bölgeye gelen savaş muhabirleri, gazeteciler ve fotoğrafçılar ayrı bir pazar oluşturarak olumlu etkiler de yaratmıştır.

Yılmaz (2009), Sinop Kalesi Cezaevi'ni "*Anadolu'nun Alcatraz'ı*" olarak tanımlamıştır. Kalenin mimarisi nedeniyle kaçışın çok zor hatta imkansız olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle özellikle siyasi suçluların ve ünlü kişilerin sürgün edilmesiyle ünlenmiştir. Son zamanlarda yapılan film ve dizi projeleri ile turizme kazandırılmış ve çekici hale getirilmiştir. Sonraki çalışmalarda ise Met (2012), 2007'de 150.000 olan turist sayısının 2010'da 250.000'e çıktığını belirtmiş, ayrıca Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi'nin, Sinop'un en belirgin turistik ürünü olduğunu, imaj, tanıtım ve konumlandırma etkinlikle faydalandığına değinmiştir. Doğancılı ve Oruç (2016) ise, cezaevlerinin müzeler dönüşüm sürecini ele alarak, istatistiklere göre Sinop'un hüzün turizmi kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. 2013 yılında ziyaretçi sayısının 326.000 olduğunu belirtirken, uygulamanın geçmişle gelecek arasında bir köprü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hüzün turizmi ürünlerinin, yerel halk, bilirkişi ve akademisyenler tarafından tartışılarak ortak paydada buluşup arz edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Yıldız vd., (2015) çalışmalarında "kara turizm ve terör turizmi" kavramlarını kullanmıştır. Türkiye'nin yaşamış olduğu terör olaylarının turizme kazandırılması amacıyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin, terör bölgelerinin turizme kazandırılmasını konu almıştır. Varol (2015) ve Çetinöz ve Temiz (2015) Türkiye potansiyellerini belirlemeye çalışmışlardır. Anadolu'nun zengin bir hüzün turizmi potansiyeline sahip olmasına rağmen diğer ülkelerden daha düşük farkındalığa sahip olduğu belirlenmiştir. İlsay ve Doğdubay (2016) çalışmasında Çanakkale'nin SWOT analizini uygulamıştır. Bu şekilde destinasyonun güçlü yönlerinin iyi bir şekilde saptanıp fırsatların değerlendirilmesi konusunda gerçekçi ve somut adımlar atılması olumlu bir yaklaşım olacaktır.

Akyurt vd., (2015) Ege Bölgesi'ndeki savaş alanları turizmini coğrafi işaretleme ile değerlendirilmişlerdir. Ege Bölgesi'nin farklı bir turistik potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bölgenin tarihi ve kültürel özellikleri belirlenmiş olup; korunması ve turizm açısından elverişli bir biçimde kullanılması konusunda farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmaları akademik disiplinler üzerinden incelediğimizde, ulusal çalışmalarda *Coğrafya* (Alişgaoğlu, 2008; Yılmaz, 2009; Ilgar, 2015) ve *İktisadi İdari Bilimler* (Yıldız vd., 2015) bölümleri tarafından incelenirken, son yıllarda turizm akademisyenleri tarafından daha yoğun olarak ele alınmaktadır.

Çalışmaların büyük çoğunluğu bölgelerin destinasyon olarak pazarlanması, arzının belirlenmesi ve turizme kazandırılması amacıyla yapılırken, Yırık ve Seyitoğlu (2014), Ilgar (2015), Aksakallı vd. (2016) mabetleşme süreci, Kurnaz vd. (2013) katılımcıların motivasyonları, Tören (2012) ata toprağını ziyaret, diaspora ve miras turizmi konularının benzerlikleri, Birdir vd. (2015) turistik deneyimleri, Kement vd. (2016) rekreasyonel motivasyon ve İlsay ve Doğdubay (2015) bölge potansiyeli (swot analizi) belirleme gibi farklı konuları çalışmıştır.

Kılıç vd. (2011) çalışmalarında Çanakkale'ye ait çekicilik faktörlerinin yerli turistlerin destinasyon seçimine etkisini araştırmışlar ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkının Çanakkale için en önemli çekim unsuru olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Kozak ve Kama (2016) çalışmalarında, Çanakkale'nin çekici faktörlerini ve hüzün turizmi kapsamını, Seaton (1998)'un beşli sınıflandırmasına göre ele almış, İnönü ve Sakarya savaş alanlarını

gelişime uygun yerler olarak göstermişlerdir. Kılıç ve Akyurt (2011) destinasyon imajı oluşturmada hüznün turizminin önemine değindikleri çalışmalarında, Başkomutan Tarihi Milli Parkı'nın Afyonkarahisar'ın imajı açısından önem teşkil ettiğini ve şehrin termal turizm potansiyeline ek olarak hüznün turizmi potansiyeline de sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Yırık ve Seyitoğlu (2014), Sarıkamış'ı hüznün turizmi ve mabetleşme süreci kapsamında incelemişlerdir. Çanakkale ile birlikte en çok şehidin verildiği yer olarak bilinen Sarıkamış, soğuk kış şartları ve kar nedeniyle Beyaz Hüznün Hareketi olarak isimlendirilmiştir. Sonuç olarak hüznün turizmi kapsamında mabetleşme sürecinin 5 faktörü incelenmiş ve bu şartları sağladığı ölçülen Sarıkamış, mabetleşme sürecini tamamlamıştır. Çalışmada önerilen farklı bölge uygulamaların birini Ilgar (2015) yapmıştır. Gelibolu Tarihi Yarımadası ve savaş alanlarını mabetleşme süreci ile ele almıştır. Bölgenin 2,5 milyon ortalama turist sayısı ile mabetleşme sürecini tamamladığını belirtmiştir. Diğer çalışma ise Aksakallı vd. (2016) tarafından Nenehatun Milli Parkı'na uygulanmıştır. Alanın, savaş alanları için gerçekleştirilemeyecek bir süreç olması dolayısıyla, mabetleşme aşamasının tam olarak yaşanmadığı; ancak, aşamaların ayrı ayrı değerlendirildiğinde çıkarım yapılabileceği ifade edilmiştir.

Kurnaz vd. (2013) makale çalışmasında, hüznün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarını incelemişlerdir. Çanakkale örneklem olarak seçilmiş ve yerel turistlerden 342 veriye ulaşılmıştır. Kişileri bu bölgeye iten faktörlerin en önemlisinin, sahip oldukları hüznün turizmi motivasyonları olduğu belirlenmiştir. Ayrıca mevsimsel özelliğinin haricinde yılın 12 ayı uygulanabilir olması vurgulanmıştır.

Barış turizmi ve diaspora turizmi, hüznün turizmi kapsamında ele alınmayıp farklı konular olduğu için çalışmada yer almamaktadır. Ancak konu ile ilgili çalışmalar, hüznün turizmiyle karşılaştırma yapıldığı için dahil edilmiştir. Tören (2012), diaspora turizminin hüznün turizmiyle olan ortak ve farklı yönlerini belirlemeye çalışmıştır. Daha çok etnik turizm ve kültür turizmiyle etkileşimi fazla olsa da, ölümler nedeniyle hüznün turizmi ile birlikte inceleneceğini belirlemiştir. Türkiye, verdiği göçlerle Türk, Rum ve Ermeni vatandaşları ve aldığı göçlerle Tatar, Bulgar, Çerkez ve Doğu-Türkistan/Uygur vatandaşları bu turizm türüne katılmaktadır. Türkiye'nin bu anlamda turizm merkezi olduğunu söylemiştir. Çiftçi vd. (2015) ise, Çanakkale bölgesini savaş ve barış turizmi perspektifinden değerlendirmişlerdir. Gelibolu'da yaşanan savaşlar ve bu savaşlar neticesinde oluşan dostluklar ve Anzak topluluklarının Çanakkale'de oluşturmuş olduğu turizm faaliyetleri incelenmiştir.

Birdir vd. (2015), hüznün turizmi kapsamında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı ziyaret eden yabancı turistlerin deneyimini ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu çerçevede 39 katılımcı ile yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Katılımcılar, Türk insanına karşı ön yargının kırıldığı, olumlu izlenime sahip oldukları, öğrenme ve bilgi geliştirme gibi olumlu deneyimleri ifade etmişken, Kurnaz (2013) çalışmasına paralel olarak çevre düzenlemesi, temizlik ve alt-üst yapı eksiklikleri olumsuz deneyim olarak belirtmişlerdir.

Hüznün turizmi çalışmaları yöntem olarak ele alındığında, nitel araştırma yöntemleri kullanılan çalışmalar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bölge veya yerin turist sayılarının raporlanması, potansiyellerin belirlenmesi ve hüznün turizmine kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalar ulusal literatürde yer almaktadır. Birdir vd. (2015) ve Kurnaz vd. (2011) çalışmalarında nicel yöntem kullanmış olup, yerli ve yabancı katılımcıların motivasyon ve deneyimlerini ölçmeyi hedeflemişlerdir. Bununla birlikte Kaya (2006), Özçelik (2012), Kurnaz (2013) ve Baranaydın (2016), yüksek lisans tez çalışmalarında nicel araştırma yöntemlerinden faydalanmışlardır. Doğancılı ve Oruç (2016) nitel yöntemlerden mülakat tekniğini kullanmıştır.

Kaya (2006) yürütmüş olduğu tezinde, Gelibolu Tarihi Milli Parkı'nı ziyaret eden turistlerin motivasyonlarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışmasında "ölüm turizmi" kavramını kullanmıştır.

Nicel araştırma yöntemi ve anket uygulaması yapılan 300 yerli ve yabancı turist oluşturduğu bu çalışmada, bölgenin ölümlerden dolayı değil, kültür ve miras olarak görülme motivasyonu ile ziyaret ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Kement vd. (2016) hüznün turizmi katılımcılarının rekreasyonel motivasyonlarının belirlenmesini konu edinmişlerdir. Çanakkale örneğinde 310 veriye ulaşılmış ve katılımcıların rekreasyonel motivasyonlarını 5 boyutta incelemişlerdir. Katılımların büyük nedeni, anma motivasyonu olarak belirlenmiştir. Bu sonuç Kaya (2006)'nın tez çalışması ile örtüşmektedir. Özçelik (2012), Gelibolu ve Waterloo savaş alanlarının karşılaştırması yaptığı yüksek lisans tezinde "keder turizmi" kavramını kullanırken, 300 yerli ve yabancı turistlerden elde edilmiştir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%94), savaş alanlarının ziyaret edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kurnaz (2013), hüznün turizminin iç turizm talebine etkisini yüksek lisans düzeyinde araştırırken, Çanakkale örneklem olarak seçilmiştir. Yerli turistlere uygulanan anket uygulamasıyla 400 veri elde edilmiştir. Yapısal Eşitlik Modeli ile incelenen çalışma sonucunda, Çanakkale'nin çekici özelliğinin bulunduğu belirlenmiştir. Ancak, oluşan turist yoğunluğuna bağlı olarak bölgenin yeterli temizlik, dinlenme alanı ve çevre düzeni bulunmadığı belirtilmiştir. Baranaydın (2016) ise, turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında hüznün turizmini ele alırken, "karanlık turizm" olarak isimlendirmiştir. Yerel turistlerin bakış açılarını incelemeye aldığı tezinde, 330 yerel turiste uyguladığı anket sonucunda hüznün turizminin yanlış anlaşıldığını, politik sorunların bulunduğunu ve bilinirliğinin zayıf olduğunu belirlemiştir.

Uğurlu (2015) savaş, göç ve soykırım anılarını taşıyan utanç müzelerinin hüznün turizmindeki yerini açıklarken, Dünya ve Türkiye'de bulunan utanç müzelerini konu edinmiştir. Ulucanlar Cezaevi Müzesi, Sinop Kalesi Cezaevi Müzesi ve 12 Eylül Utanç Müzesi Sergisi Türkiye'nin utanç müzeleri olarak çalışmada yer almıştır. Ülkeler, geçmişleri ile yüzleşebilmek ve barışa bir tuğla koyabilmek adına utanç müzelerini açmakta ve buraları turizmin hizmetine sunmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'de bu tarz müzelerin açılması hem itibar sağlayacağı hem de atılım olacağı görüşünde bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Hüznün turizmi, her ne kadar son zamanlarda yaygın hale gelse de, bilinirliği ve tanımlanması hakkında sorunlar mevcuttur. Yapılacak hüznün turizmi hareketinin siyasal, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri tartışmaları beraberinde getirmektedir. Hüznün turizmi bölgelerinde öncelikle bölgede yaşayan ve acıdan etkilenen yerel halkın hassasiyetleri dikkate alınmalıdır. Çanakkale Bölgesi, Gelibolu Tarihi Yarımadası Milli Parkı sınırları içerisinde geçtiğimiz yıllarda Anzaklara alkol yasağı konulmuştur (www.hurriyet.com). Anzaklar için şarap, sabaha karşı yaptıkları ayinin bir parçası olmasına rağmen, bölgedeki Müslüman halkın haram sayması tartışmalara sebep olmaktadır. Bu gibi sosyo-kültürel nedenler haricinde, Türkiye'de çeşitli bölgelerde yapılan Hocalı Katliamı Anıtları ve Ermeni Diasporası ile yapılan anıtlar çeşitli siyasi sorunları da beraberinde getirmektedir. Her ölüm, her toplum veya her kişi için aynı hüznü taşımamaktadır. 03.12.2016 tarihinde hayatını kaybeden Fidel Castro için Küba halkı yas ilan ederken, Amerikalılar sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Hatta Küba halkının bir kısmı da bu ölümden üzüntü duymamıştır (www.bbc.com). Bu nedenle, konu hem uygulanması hem de çalışılması açısından zor bir konu olarak da dikkat çekmektedir.

Tablo 3. Hüzün Turizmi Destinasyon Sınıflandırması Türkiye Örneği

Kaynak: Stone 2008: 88'den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu sınıflandırmaya göre bakıldığında, Türkiye'de hüzün turizmi açısından en karanlık veya en hüzünlü ziyaret alanı Çanakkale bölgesi olmaktadır. Gerek ölüm sayısı gerekse doğal yapısı ile bölge, hüzün turizmi açısından incelenen en yoğun bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan turların kişilere bölge hakkında verdiği eğitim, bölgenin korunması ve sürdürülebilir hale getirilmesi ve turistik ürünün kişilerde yaşatmış olduğu keder, hüzün ve acılar bölgeyi bu anlamda ulusal ve uluslararası olarak bilinir hale getirmektedir. Sarıkamış, savaşmadan şehit düşen doksan bin askerin varlığının yaşatılması amacıyla son yıllarda bilinirliği artan bir bölge haline gelmektedir. Yapılan çeşitli etkinlikler ve çalışmalarla ilgi çekmektedir. Uluslararası bilinirliği az olmasına karşın ulusal anlamda "Beyaz Hüzün Hareketi ve Gençlik Şüheda'nın İzinde" çalışmaları ile hüzün turizmi bölgesi haline gelmektedir. Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı, hüzün oranı Çanakkale ve Sarıkamış'a göre daha az, bilinirliği ve potansiyel açıdan daha düşük değerlere sahip olduğu için orta bölümde yer almaktadır. Sinop Kalesi Cezaevi ve Müzesi, dönüştürülmüş olduğu müze haliyle ziyaretçi çekmekte ve yapay bir turistik ürün özelliği taşımaktadır. Ancak içerisinde barındırmış olduğu hüzün, geçmişi yad etme ve ölüm temsili nedeniyle daha düşük bir sıralamada yer almaktadır. Son olarak Anıtkabir, 20. yüzyıla damgasını vurmuş, Büyük Komutan Atatürk'ün na'sının bulunduğu yerdir. 10 Kasım 1938'de hayata İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda gözlerini yuman Atatürk, geçici olarak Ankara Etnografya Müzesi'nde katafalka kaldırıldı. Ölümünün 15. yılında 10 Kasım 1953'te şu anki anıt mezar olan Anıtkabir'e taşındı ve bu tarihten sonra her yıl ölüm yıldönümünde burada anılmaya başlandı. Ancak, bölgenin sonradan yapılması, yapay bir ürün olması, 10 Kasım üzüntü ile 23 Nisan, 30 Ağustos ve 29 Ekim coşkusu içinde barındırması ve büyük altyapı gereksinimleri nedeniyle daha alt kategoride yer almaktadır.

Konunun güncel olması literatürde eksikleri de beraberinde getirmektedir. İncelenen çalışmaların 25 tanesi son 5 yıl içerisinde kaleme alınmıştır. Ülkemiz sınırları içerisinde yer alan Anıtkabir (Ankara), Ani Harabeleri ve Gelibolu (Çanakkale) Bölgeleri hüzün turizmi kapsamında önemli bölgeler olarak belirlenmiştir (<http://www.dark-tourism.com>). Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında, Gelibolu (Çanakkale) yoğun olarak incelenmesine karşın, Anıtkabir ve Ani Harabeleri bölgeleri hüzün turizmi kapsamında incelenmemektedir. Bununla birlikte özellikle son zamanlarda sıkça karşılaştığımız ve sayıları onlarla ifade edilen maden kazalarının yaşanmış olduğu bölgeler (Soma, Karaman, Zonguldak) hüzün turizmi kapsamında incelenebilir. Yapılan anıt mezarlar, düzenlenen turlar ve katılımcıları yeni araştırma konuları olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, hüzün turizmi ülke turizmine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Japonya, ilköğretim seviyesindeki öğrencileri öncelikle atom bombasının atıldığı Hiroşima ve Nagazaki

bölgesine götürülmekte, onlara geçmişte yaşanan hüznün ve acılar anlatılarak, sonrasında öğrencilere gelinen son nokta, sahip olunan değerler ve teknolojik faaliyetler anlatılmakta, “eğer ülkeye gereken değer verilmezse, geleceklerinin geçmişleri gibi olacağı” şeklinde ders verilmektedir. Bu uygulama asırlar boyunca yaşanan ve hala savaşmaya devam eden ülkenin öğrencilerine uygulanabilir, onlara kültüre ve tarihe sahip çıkma düşüncesi aşılabilir bir olgu olabilir. Kültür ve tarih turizmi kapsamında hüznün turizmi alanlarının artırılması ve konunun turizm öğrencileri tarafından bilinirliğinin artırılması önerilmektedir. Bu sayede hüznün turizminin gelişerek devam edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksakallı, Z., Selçuk, G. N. ve Işık, C. (2016). Nenehatun Tarihi Milli Parkının Hüznün Turizmi ve Mabetleşme Yönünden Değerlendirilmesi. *I. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Bildiri Kitabı* (ss. 401-411), Düzenleyen Erzincan Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Erzincan, 7-9.4.2016.

Alaeddinoğlu, F. ve Alişaoğlu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2):215-225.

Alişaoğlu, A. (2008). Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı. *Millî Folklor*, 20(78):88-104.

Altıntaş, V. ve Aslan, Y. (2015). “Dark Tourism” As Special Interest Tourism. *Tourism, Environment and Sustainability*. (pp. 268-277). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2010). Savaş Alanları ve Turizmi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2(2):65-72.

Baranaydın, D. (2016). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Karanlık Turizm: Yerel Turistlere Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Birdir, K., Dalgıç, A., Güler, O. ve Kayaalp, Y. (2015). Hüznün Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Deneyimleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4):12-23.

Blom, T. (2000). Morbid Tourism a Postmodern Market Niche with an Example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 54(1):29-36.

Bristow, R. and Newman, M. (2004). Myth vs. Fact: An Exploration of Fright Tourism. *Northeastern Recreation Research Symposium*. (s. 215-221), United States Department of Agriculture, Bolton.

Çelik, S., Can, M., Gökçe, F. ve Akagündüz, M. (2015). Başkomutan ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parklarının Savaş Alanları Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 1253-1267), Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.

Çetinsöz, B. C. ve Temiz, G. (2016). Alternatif Bir Turizm Türü Olarak Türkiye'nin Karanlık (Dark) Turizm Potansiyeli. *IMCOFE. International Multidisciplinary Congress of Eurasia*, 2(3):507-517.

Çiftçi, G., Küçükaltan, D. ve Yetgin, D. (2015) Savaş, Barış ve Turizm Perspektifinde Çanakkale Örneği, *16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 924-935), Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.

- Doğancılı, O. S. ve Oruç, M. C. (2016). Cezaevlerinin Müzeye Dönüşüm Süreci: Sinop Cezaevi Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12):268-284.
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve Turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 46(1):1-21.
- Grant, W. (2016). Fidel Castro'ya Veda. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38199970>, (13.12.2016).
- Foley, M. and Lennon, J. J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4):198-211.
- İlgar, R. (2015). Mabetlenen Bir Mekân: Gelibolu Yarımadası Tarihi Savaş Alanları Turizmi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 13(19):1-20.
- İlsay, S. ve Doğdubay, M. (2015). Çanakkale Yöresinin Hüzün (Dark) Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi Yoluyla İncelenmesi. 16. *Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 1612-1620), Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.
- Kaya, O. (2006). *Ölüm Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaret Motivasyonlarını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma ve Sonuçları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kement, Ü., Başar, B. ve Güçer, E. (2016). Hüzün Turizmi Kapsamında Seyahat Eden Bireylerin Rekreatif Motivasyonlarının Belirlenmesi. *3rd International Congress of Tourism & Management Researches*, (s. 1080-1104), Antalya, 20-22.05.2016.
- Kendle, A. (2008) Dark Tourism: A Fine Line Between Curiosity and Exploitation. <http://www.vagabondish.com/dark-tourism-travel-tours>, 27.01.2017
- Kılıç, B., ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1):209-232.
- Kılıç, B. ve Sop, S. A. (2011). Hüzün turizmi, Katarsis ve Alternatif Katarsistik Bir Destinasyon Örneği Olarak San Jose Madeni. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 8(3):6-22.
- Kılıç, B., Kurnaz, H. A. ve Sop, S. A. (2011). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisinin Belirlenmesi ve Hüzün Turizmi İlişkisi. 12. *Ulusal Turizm Kongresi*. (ss. 362-370). Düzenleyen Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu, Akçakoca/Düzce, 30.11-4.12.2011.
- Kozak, M. A. ve Bahçe, S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, M. A. ve Kama, S. (2016). Dark (Hüzün) Turizmi Mekanı Olarak Çanakkale. 8. *Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*. (s. 241-253), Düzenleyen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi ve Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Nevşehir, 28.04-01.05.2016.
- Kurnaz, H. A. (2013). *Hüzün Turizminin İç Turizme (İç Turizm Talebine) Etkisi: Çanakkale Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurnaz, H. A., Çeken, H. ve Kılıç, D. (2013). Hüzün Turizmi Katılımcılarının Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 5(2):57-73.
- Kurnaz, H. A., Yücel, M. ve Kurnaz, A. (2015). Savaş Alanları Turizminin Coğrafi İşaretleme İle Değerlendirilmesi: Ege Bölgesi Savaş Alanları Örneği. 16. *Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*

- (s. 1131-1147), Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.
- Lennon, J. and Foley, M. (2000). *Dark Tourism the Attraction of Death and Disaster*. London: Continuum.
- Met, Ö. (2012). Turizm İle Yöresel Gelişme: Sinop İçin Bir Turizm Gelişim Stratejisi Önerisi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 34(1):163-179.
- Özçelik, H. (2012). *Gelibolu-Waterloo Karşılaştırması Yoluyla Türkiye’de Keder Turizmi Potansiyeli Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Read, S. E. (1980). A Prime Force in the Expansion of Tourism in the Next Decade: Special Interest Travel, Editors D. E. Hawkins, E. L. Shafer and J. M. Rovelstad, *Tourism Marketing and Management Issues* (s. 193-202). Washington: George Washington University Press.
- Rojek, C. (1991). *Ways of Escape: Modern Transformations of Leisure and Travel*. (Ph.D Thesis). Glasgow: University of Glasgow Department of Sociology.
- Sarioğlu, B. (2014). Anzaklar da Ayran İçsin! <http://www.hurriyet.com.tr/anzaklar-da-ayran-icsin-26506655>, (10.12.2016).
- Seaton, A. V. (1996). From Thanatopsis to Thanatourism: Guided by the Dark. *International Journal of Heritage Studies*. 2(1):234-244.
- Seaton, A. V. (1999). War and Thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals of Tourism Research*. 26(1):130-158.
- Slayton, L. (2006). Ground Zero - Tragedy, Terror, and Grief Tourism. <http://www.grief-tourism.com/ground-zero-tragedy-terror-and-grief-tourism>, (01.12.2016).
- Smith, V. (1998). War and Tourism: An American Ethnography. *Annals of Tourism Research*. 25(1):202-227.
- Söyler, S. ve Ertaş, M. (2015). Suriye Savaşının Turizme Etkisi: Sınır İlleri Üzerine Bir Araştırma. 16. *Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 869-884.) Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.
- Stone, P. (2008). *Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis*. (Ph.D Thesis). Preston: University of Central Lancashire School of Sport, Tourism & The Outdoors.
- Stone, P. (2016). Dark Tourism Scholarship: A Critical Review. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*. 7(3):307-318.
- Türk Dil Kurumu (2006). Genel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KEDER, (15.12.2016).
- Trotta, J. (2013). Grief Tourism Definition. Grief Tourism / Grief Tourist. <http://www.grief-tourism.com/grief-tourism-definition/>, (27.10.2016).
- Tören, E. (2012). Ata Toprağı Ziyaretlerinin Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi. VI. *Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*. (s. 550-566). Düzenleyen Gazi Üniversitesi Turizm Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Fethiye/Muğla, 12-15.04.2012.

Uğurlu, K. (2015). Utanç Müzeleri ve Turizm. 16. *Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*. (s. 1653-1670), Düzenleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi, Çanakkale, 12-15.11.2015.

Varol, F. (2015). Hüzün Turizminin Türkiye’de Var Olan Potansiyeli Üzerine Kuramsal Bir Araştırma, *EITOC. I. Eurasia International TourismCongress: CurrentIssues, TrendsandIndicators*, 1(1):147-160.

Yıldız, Z., Yıldız, S. ve Aytemiz, L. (2015). Kara turizm, Terör Turizmi ve Türkiye Potansiyeli. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 4(2):390-407.

Yılmaz, C. (2009). Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22):1-16.

Yırık Ş. ve Seyitoğlu F. (2014). Hüzün Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında Sarıkamış, 15. *Ulusal Turizm Kongresi*. (s. 754-765). Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, Ankara, 13-16.11.2014.